№ 186 Հոկտեմբերի 8 (20) 1881 Հոկտեմբերի 8 (20) № 186

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարվանը 6 ռուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Ստորագրագրայիր պիտում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածմունքներ։—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Անգլիա։ Ֆրանսիա։ Գերմանիա։—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ։ — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։ — ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ։ Հայ պանդխտաց առողջական վիճակ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

—

Այժմ աւելի և աւելի յայտնվում է թէ Թիւրքիան անկեղծ չէր հայոց խնդրի վերաբերութեամբ։

Թիւրքիան ինքն ծածուկ կերպով գրգռեց անկարգութիւնները Եգիպտոսում,—յետոյ պատասխանում է պետութիւններին, որ առ ժամանակ պէտք է յետ գցի հայոց խնդրի լուծելը, որովհետև իր ամբողջ դիպլոմատիան զբաղված է այժմ Եգիպտական հարցով։ Թիւրքիան ինքն նպաստում էր քիւրդերի արշաւանքներին պարսից սահմանների վրա,—իսկ այժմ պատասխանում է ռուսաց կառավարութեանը, որ շատ ցաւում է թէ չէ կարող անյապաղ ձեռք տալ Հայաստանի մէջ ռէֆորմների մտցնելու գործին, քանի որ քիւրդերը խաղաղացրած չեն դեռ ևս, որովհետև բարենորոգումների մտցնելը ապարդիւն կը լինի, քանի որ երկիրը դեռ ևս խռովութեան մէջ է։

Մի լաւ ապացոյց նոյնպէս որ Օսմանեան պետութիւնը անկեղծ չէր հայոց խնդրի լուծման վերաբերութեամբ, այն իրողութիւնը կարող է լինել, որ Վիէննայի մէջ հրատարակվող ֆրանսիական „Ժուրնալ դ'Օրիան" շաբաթաթերթը արգելվեցաւ Թիւրքիայում, չը նայելով որ այդ լրագիրը իր բոլոր յօդուածներում հայոց խնդրի վերաբերութեամբ երբէք մի խիստ խօսք ասած չէ նոյն իսկ Թիւրքայ բարձր կառավարութեան կամ Սուլթանի դէմ, ընդհակառակն խօսելով գաւառական պաշտօնեաների զեղծումների և քիւրդ աւազակների հարստահարութիւնների մասին, մի նոյն ժամանակ աշխատում էր համոզել թիւրքաց կառավարութեանը թէ Հայաստանի մէջ ռէֆորմների մտցնելը և հայոց ազգի պէս մի հաւատարիմ, ընդունակ և աշխատասէր ազգի օրինական պահանջների բաւականացնելը, տալով նրան նահանգական, փարչական ինքնավարութիւն,—օգուտ է նոյն իսկ Թիւրքայ կառավարութեանը։ Երբ նահանգները բարեկարգ, բաղդաւոր կը լինեն, այն ժամանակ և ամբողջ պետութիւնը հարուստ, բարեկարգված և երջանիկ կը լինի,—ահա այս էր „Ժուրնալ դ'Օրիան" լրագրի պրինցիպը։

Եւ այնու ամենայնիւ, այդ լրագիրը, որ հայերի օգուտները պաշտպանելով, պաշտպանում էր նոյն իսկ Թիւրքիայի շահերը, արգելվեցաւ Թիւրքիայում։

Պարզ է, ուրեմն, որ Բ. Դուռը անկեղծ չէ դէպի հայոց խնդիրը, եթէ իր շահերը չէ ըմբռնում և ուրեմն ոչ բարեկարգութիւն է կամենում մտցնել Հայաստանի մէջ, ոչ էլ այդ մասին լսել մի խօսք անգամ ուրիշների լերանից։ Պարզ է, ուրեմն, որ Թիւրքիայի միակ նպատակն է հայոց տարրը կատարելապէս ջնջելու աշխարհիս երեսից։

Դ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» ներկայ համարում արտատպում ենք «Մասիս» լրագրից դոկտոր Փեշտիմալճեանի «Հայ պանդխտաց առողջական վիճակ» վերնագրով յօդուածը։

—

Սեզ հաղորդում են հետեւեալը։ «Թիֆլիսի Կաթողիկէ սուրբ Գէորգի եկեղեցու ուխտաւորների սենեակները բոլորովին նորոգել է տուել այդ եկեղեցու երեցփոխանը։ Բայց այդ սենեակների ահագին արդիւնքը մնում է մինչև այսօր տէր-Գէորգ քահանայի ձեռքը։ Թեմական տեսչութիւնը հաստատվելուց յետոյ այդ քահանան, որպէս հնամոլ ուսուցիչ, զրկվեցաւ այդ եկեղեցու դպրոցների մէջ ուսուցչի պաշտօնը վարելուց։ Բայց քահանան աշխատեց փակել տալ օրիորդաց դպրոց, իսկ այժմ և տղայոց դպրոցն էլ փակվում է։ Ո՞ւր են գնում արդիւնքները. յայտնի չէ։ Ամենքին յայտնի է որ սուրբ Գէորգի եկեղեցին Թիֆլիսի առաջին եկեղեցին է և այնքան արդիւնք ունի, որ կարող է ոչ թէ միայն երկու դասարանից բաղկացած դպրոց պահել և դպրոցի վրա յատկացնել, ինչպէս այժմ, 1200 ռուբլի, բայց կարող էր իր արդիւնքով պահպանել մի պրոգիմնազիա անգամ։ Զարմանալին այն է որ տէր Գէորգի արածի վրա մինչև այժմ ոչ ոք ուշադրութիւն չէ դարձրել։ Մինթէ երեցփոխանն էլ այդ բոլոր անկարգութիւնների վրա ուշադրութիւն չի դարձնի և չի բողոքի դրա դէմ։ Պարոնի ուշադրութիւնն ենք դարձնում և այն բանի վրա, որ եկեղեցու բեմի եաւը չինված են մի քանի արտաքնոցներ ուխտաւորների համար. դա շատ անվայել բան է։»

—

«С. Петерб. Вѣд.» լրագիրը հաղորդում է որպէս լուր, որ պետական բարձր շրջաններում յարուցված է հարց թոյլ տալ նահանգական զէմստվոների ընտրված անձինքներից մի քանիսներին պետական խորհրդի մէջ անդամ համարվել։ Ասում են որ այդ ընտրված անդամները կը մասնակցեն պետական խորհրդի նիստերին այդ խորհրդի եղած անդամների հետ հաւասար իրաւունքով։ Բայց դեռ ևս յայտնի չէ թէ որքան թով կը լինեն այդ նոր անդամները համեմատելով թագաւոր Կայսրից նշանակված անդամների թի հետ։

—

ՇԱՄԱԽՈՒՑ մեզ գրում են որ այդ քաղաքի հասարակական կեանքի մէջ ոչինչ մխիթարական բան չէ նշմարվում. քաղաքի փողոցները անկարգ դրութեան մէջ են, վաճառականութիւնը շատ ընկած է, քաղաքի շրջականերում յաճախ պատահում են աւազակութիւններ ու մարդասպանութիւններ։ Բացի նրանից առաջին պիտոյքի մթերքները շատ թանդացել են և վերջապէս քաղաքում և շրջականերում տիրում է կարմրուկ հիւանդութիւնը, որ մանուկներից շատ զոհեր է տանում։ Թղթակիցը աւելացնում է որ Շամախու հայ հասարակութիւնը բաժանված է երկու հակառակ, միմեանց թշնամի կուսակցութիւնների վրա, որոնք միմեանց ձեռասում են ամեն ազգային գործերում։

—

Մի հալլարարցի պարոն մեզ հաղորդում է որ Հալլարարի հայ քահանաների մեծ մասը, հէնց որ ազատ ժամանակ են գտնում, հաւաքվում են հրապարակի վրա և զբաղվում են դարդակախոսութիւններով։ Նամակագիրը հարցնում է՝ արդեօք տէր-հայրերը աւելի լաւ պարապմունք չեն կարող գտնել, մանաւանդ լաւ գիտենալով որ հալլարարցիները կարօտ են իրանց հովիւների օգնութեան, բարոյապէս և մտաւորապէս զարգանալու համար։

—

ԱԽԱԼՑԽԱՑԻՑ մեզ գրում են։ «Մեր քաղաքի հայոց դպրոցներում մեծ զեղծումներ են գործվում, թէև գրեթէ ոչ ոք չէ գրում այս մասին մեր լրագիրներում։ Խեղճ վարժուհիները շատ անգամ, առանց որ և է պատճառի, գուցէ միայն այն պատճառով որ չը կարողացան դուր գալ այս կամ այն տեսչին, կամ նշանակութիւն ունեցող վարժապետին, կամայական կերպով արձակվում են դպրոցներից։ Վարժապետներից մի քանիս չեն կարող թողնել նահապետական սովորութիւնը անխնայ ծեծել աշակերտներին և աշակերտուհիներին։ Դպրոցների հոգաբարձուների ժամանակը լրացել է, բայց նրանք չեն կամենում հաշիւ տալ։»

—

ՔՈՒԹԱՑԻՍԻՑ մեզ գրում են։ «Այստեղ լուր է տարածվել, որ իբր թէ Սամտրէդի կողմը, որ գտնվում է Քութայիսի և Փոթիի մէջ, հրէանեկալ կենօք, օդաւէտ վայրերու, առաքինի մի շրջանի մէջ և մեծերու հսկողութեան ներքև, ինչ կերպով կենցաղելու տրամադիր է, ճիշդ այն պահուն ուր կիրքերն կը զարթնուն և երբ նա մոռացութեան մէջ և եթ կորոնէ իր ցաւոց սփոփանքն։

* * *

Սակաւաթիւ են յոյժ Կ. Պոլսոյ այն պանդուխտներն՝ որք պատահմամբ մի բացառիկ դրութեան մէջ կը գտնուին։ Նոքա իսկ որք մասնաւոր տուներու մէջ կը ծառային, տանն ամենէն վատառողջ անկիւնն կը բնակին։ Տունին մէջն են, բայց տուն չեն։ Իսկ մեծագոյն մասն խրճնուած խուցերու, բաղնիքներու, գոց կրպակներու մէջ, ուր արեգակն մուտք չունի, ուր օդն շրջան չունի, գիշերուան հանգստութիւնն կը խնդրեն այն տաժանելի հոգնութեան փոխարէն որ ունեցել են ցերեկն, օդային ամեն անհարթութեանց ենթարկեալ։

Բանւոր պանդուխտներուն քաջառողջութեան աննպաստ մի պարագայ է նաև նոցա թէ մարմնոյն և թէ բնակութեանց յետին ծայր անմաքրութիւնն, որոց վերայ մի գաղափար ստանալու համար պէտք է, արհեստական պարտաւորութենէ մղեալ, բժշկացս պէս ի մօտոյ զայնս ստուգելու առիթն ունենալ։ Թող պատմեն մեր ազգային արհեստակիցներն թէ ինչ զգացում է որ կը պատէ իւրեանց անձն, երբ կայցելեն այդ ախտագոյացուցիչ որջերն, և ինչ պայքար է անողոք նոցա ուղեղին մէջ՝ երբ մի և նոյն պահուն գիտական ուշադրութիւնն կը խառնի այն տխրաբեր ցասման հետ որ կը ծնուցանէ այն տեսարանն ամեն հայու։

Եւ թող չը կարծեն թէ սուր և երկարօրեայ հիւանդութիւններն պատահական բաներ են այդ խեղճերու մէջ։ Նոցա ընդդիմակայութիւնն ոչ աւելի է ախտաբեր հանգամանաց քան դիւրակեաց քաղաքացւոյն։ Նոքա որք կը տեսնեն փողոցներու անկիւններն յաղթանդամ և քաջառողջ բեռնակիրներ, չը կասկածին թէ քանիներ ևս կան որք կը հեծեն անդին, և թէ քանիներն այսօր նոցա տեսածներէն, կը կրեն արդէն իւրեանց մարմնոյն խորերն մի անբուժելի ախտի բողբոջն։

Ենթարկեալ լինելով ամեն տկարացնող հանգամանաց, արբեցողութիւնն ևս նոցա օգնութեան գալով, կարելի չէ որ երկար ատեն պահեն նոքա այն քաջառողջութիւնն որ բերել են իւրեանց հետ իբր միակ դրամագլուխ և զոր վաղ կամ անագան պիտի կորուսանեն։

* * *

Ըստ մեր մասնաւոր գիտողութեանց և ըստ վկայութեան մեր ազգային արհեստակցաց, սուր հիւանդութեանց հաւասար են նաև նոցա ստացած երկարօրեայ ախտերն։ Ընդհանային հիւանդութիւններէ առատ մի բաժին ունին պանդուխտներն, վասն զի ուրիշներէ աւելի կը վտանգեն իւրեանց մարմնոյն։ Սուր հիւանդութեանց մէջ գլխաւորապէս կը նշմարուին թանչք (տիսանթրի), յօդացաւ (ռիւմաթիզմ արդիքիւլէր), ընդհատ ջերմք (ֆիէվրը էնթէրմիթանթ), թոքատապ (բնէօմոնի), բայց մանաւանդ անընդհատ ջերմն (ֆիէվրը

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՑ ՊԱՆԴԽՏԱՑ ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿՆ

—

Պանդխտութիւնն անընդհատ կը հեռացնէ մեր հայրենիքի հողէն ժողովրդեան թարմ զօրութիւնն։ Հազարաւոր երիտասարդք կը գնան երկար տարիներ չրջիլ անբեղուն քաղաքաց նեխեալ օդին և անբարոյականութեան մթնոլորտին մէջ։ Անդ կը թողուն իւրեանց առողջութիւնն և կորովութիւնն ի վնաս ապագայ սերունդին։

Պանդխտութեան առաջն մի թումբ բարձրացնել մեր կարողութենէն վեր է։ Սակայն եթէ ազգային մարմիններն անկարող կը գտնուին առայժմ նորա արշաւանաց դիմադրելու, եթէ մասնաւոր պարագայներ տակաւին նմա նպաստել կերևին, չեմք կարող գոնէ նորա վնասներն մեղմացնել և ջնաջ նիւթապէս և բարոյապէս անել այնպէս, որ քաղաքաց վատթար ազդեցութիւնն նուազագոյն լինի։ Չեմք կարող՝ որքան հնար է՝ կասեցնել այն բազմատեսակ ախտերու մուտքն ի հայրենիս, զորս պանդուխտներէ շատերն կը ներմուծեն անդ՝ իբր իւրեանց երկարատև բացակայութեան միայնակ արդասիք։

* * *

Այն կ. պոլսեցի հայերն, որոց ընկերական վիճակն չ՝ տայ առիթ մօտէն քննելու հայ պանդուխտներու վարած կեանքն, որք յատկապէս զբաղած չեն առողջապահութեան փափուկ և կարևոր խնդրոց հետ, չը կարեն երևակայել անգամ թէ ինչ է այդ տաժանելի, հակամարդկային կեանքն զոր կը վարեն նոքա օտար քաղաքաց մէջ։ Այն հանգամանքներն որք բազմատեսակ ժանտական, հիւծիչ հիւանդութիւններ կարտադրեն անպատճառ, անմաքրութիւն, օդի անբաւականութիւն և նեխումն, սնունդի պակասութիւն կամ անընարողութիւն, մեր պանդուխտներն նոցա ենթարկեալ են կատարելապէս, և որք զորեղ մի աջակից գտնելով նաև բարոյական ընկճման մէջ, որ ամեն հայրենազերծ թշուառի բաժինն է, լռիկ բայց անընդհատ հայրենեաց յոյսերն և ընտանեաց նեցուկներն յերկիր կը տապալեն։

* * *

Այս աննպաստ հանգամանաց հաւասար չարաբեր է բազմաբնակ և այլացեղ քաղաքներու մէջ տիրող բարոյականութեան մակերևոյթն, որ փոխանակ միամիտին նողկանք պատճառելու, մի դիւրամատչելի հրապոյր կընծայէ նմա։ Պանդուխտին համար անպարկեշտութեան, մոլութեան գոյութիւնն կամ աստիճանն երկրին անունէն կախեալ է։ Ինչ որ այպանելի էր և մեղք կը համարուէր իւր գիւղին մէջ, կը կարծէ թէ մայրաքաղաքին մէջ չէ մեղադրելի և ոչ քրէական յանցանաց կարգն։ Այս համոզման կցորդեմք նաև մեծ կեդրոններու մէջ ընդհանրացած չար օրինակներն, և կարեմք հասկանալ թէ մի երիտասարդ, որ իւր մանկութիւնն անցուցած է ժուժկալ կենօք, օդաւէտ վայրերու, առաքինի մի շրջանի մէջ և մեծերու հսկողութեան ներքև, ինչ կերպով կենցաղելու տրամադիր է, ճիշդ այն պահուն ուր կիրքերն կը զարթնուն և երբ նա մոռացութեան մէջ և եթ կորոնէ իր ցաւոց սփոփանքն։

* * *

Սակաւաթիւ են յոյժ Կ. Պոլսոյ այն պանդուխտներն՝ որք պատահմամբ մի բացառիկ դրութեան մէջ կը գտնուին։ Նոքա իսկ որք մասնաւոր տուներու մէջ կը ծառային, տանն ամենէն վատառողջ անկիւնն կը բնակին։ Տունին մէջն են, բայց տուն չեն։ Իսկ մեծագոյն մասն խրճնուած խուցերու, բաղնիքներու, գոց կրպակներու մէջ, ուր արեգակն մուտք չունի, ուր օդն շրջան չունի, գիշերուան հանգստութիւնն կը խնդրեն այն տաժանելի հոգնութեան փոխարէն որ ունեցել են ցերեկն, օդային ամեն անհարթութեանց ենթարկեալ։

Բանւոր պանդուխտներուն քաջառողջութեան աննպաստ մի պարագայ է նաև նոցա թէ մարմնոյն և թէ բնակութեանց յետին ծայր անմաքրութիւնն, որոց վերայ մի գաղափար ստանալու համար պէտք է, արհեստական պարտաւորութենէ մղեալ, բժշկացս պէս ի մօտոյ զայնս ստուգելու առիթն ունենալ։ Թող պատմեն մեր ազգային արհեստակիցներն թէ ինչ զգացում է որ կը պատէ իւրեանց անձն, երբ կայցելեն այդ ախտագոյացուցիչ որջերն, և ինչ պայքար է անողոք նոցա ուղեղին մէջ՝ երբ մի և նոյն պահուն գիտական ուշադրութիւնն կը խառնի այն

բը մի տասն երկու տարեկան տղայ են չարչարել։ Այդ լուրը ստուգելու համար տեղական ոստիկանութիւնը խուզարկութիւններ է անում։»

—

Քութայիսից մեզ գրում են որ սեպտեմբերի 26-ին այդ քաղաքի օրիորդական հայոց ծխական դպրոցում վիճակախաղ եղաւ յօգուտ նոյն դպրոցի, որից և գոյացաւ 140 ռուբլ գումարը։ Աշակերտուհիները մեծ առաջադիմութիւն են արել ձեռագործերի մէջ։ Հանդէսի ժամանակ աշակերտուհիների խումբը երգում էր։

—

Այս տարի, ինչպէս մեզ գրում են, ամեն բան էժան է Իմէրէթում։ Օրինակ Քութայիսում այս րօպէիս թխած հացի ֆունտը, 2-րդ տեսակի արժէ 4 կոպէկ, ոչխարի մսի ֆունտը 10 կոպ., տաւարին 8 կոպ., գինին, լաւ տեսակից, թունգին արժէ 50 կոպէկ։ Մրգեղէնն էլ շատ էժան է։

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են։ «Այստեղի երիտասարդների մի խումբ մտադիր է այս օրերս մի հայոց ներկայացումն տալ յօգուտ «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի։ Երկրորդ ներկայացումն լինելու է Վարագի (Վանի) երկրագործական ուսումնարանի օգտին։ Կովկասի այլ քաղաքների երիտասարդները անշուշտ կը հետեւեն Երեւանի երիտասարդութեան օրինակին։»

—

ՄՕՍԿՎԱՅԻ մէջ հրատարակվող «Русскія Вѣдомости» լրագիրը իր վերջին համարներում նուիրել է մի քանի առաջնորդող յօդուածներ հայոց խնդրի պաշտպանելուն։

—

Մեզ գրում են Ղազախի գաւառից։ «Այստեղ աւազակութիւնները շատ յաճախ են կրկնվում։ Այս ամառը մի քանի հայ գիւղերից գողացվեցան մինչև 30 գլուխ տաւար։ Տաւարատէրերը շատ մանգալով, վերջապէս գտնում են գողացած անասուններին մի թուրք գիւղում։ Նրանք գանգատ են տալիս տեղիս դատաւորին, բայց մինչև այժմ դեռ ևս ոչինչ վճիռ չէ կայացել գողացած կենդանիների մասին։»

—

Ստանում ենք անթիւ պօլէմիկական յօդուածներ մեր երկրի այլ և այլ քաղաքներից։ «Մշակի» դիրքը և մեր խմբագրութեան մէջ դիզված նիւթերի առատութիւնը մեզ միջոց չէ տալիս տպագրել այդ տեսակ յօդուածներ։ Հայը շատ սիրում է բանակռիւ և երկար ու բարակ փիլիսոփայութիւններ ամենասահմանափակ հասարակական երեւոյթների մասին։ Շատ ուրախ և շնորհակալ կը լինէինք, եթէ մեզ աւելի ուղարկվէին լուրեր, փաստեր, իրողութիւններ և ոչ թէ երկար ու բարակ փիլիսոփայութիւններ։

—

ԻԳԴԻՐԻՑ մեզ գրում են։ «Մի ամիս առաջ Սուրմալուի գաւառի Ալիջան հայաբնակ գիւղի մի երիտասարդ գիւղացի դաշոյնով հրապարակապէս սպանել է մի այլ գիւղացու, որին կասկածում էր իր կնոջ սիրեկան լինելու։»

—

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են։ «Նուխու հոգեոր ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը իր գոյութեան օրից մինչև այսօր ոչ մի անգամ հաշիւ չէ ներկայացրել հասարակութեանը։ Իսկ այս վերջին տարիները ժողովուրդը մեծ նուիրատուութիւններ է արել յօգուտ ուսումնարանի։ Այդ նուիրատուութիւնների մասին ոչ մի տեղ հրատարակված չէ եղել։ Ժողովուրդը զուր չէ գանգատվում, ուրեմն, իր փողերի վատնելու և ի չար գործածելու մասին։»

—

Մեզ գրում են որ Նուխու ուսումնարանը, որ համարեա երկու տարի փակված էր մնացել, այժմ վերջապէս բացվում է Նորից, ուսուցչութեամբ և տեսչութեամբ Մարտիրոս Աբրահամեանցի։ «Դժբաղդութիւնը միայն դա է, աւելացնում է մեր թղթակիցը, որ պ. Աբրահամեանը վաղուց յայտնի է մեր հասարակութեանը և ոչ ոքից սէր և համակրութիւն չէ վայելում։»

—

Վիէննայի «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագիրը տպել է իր վերջին համարներում համակրական նամակներ Մարսէլի հայոց հասարակութիւնից, Մոսկվայի հայերից և նոյնպէս մի համակրական նամակ Փարիզից։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳԼԻԱ

—

Լրագիրները քաղուածքներ են արել լորդ Դերբիի մի յօդուածից, որով նա աշխատում է անկողմնապահ պատասխան տալ այն հարցին, թէ ինչպէս կը ներգործի կալուածական նոր օրէնքը իրլանդական կալուածատէրերի և ֆերմերների շահերի վրա և արդեօք կարո՞ղ է նա խաղաղացնել Իրլանդիան։ Լորդ Դերբի այն եզրակացութեան է հասնում, որ իրլանդական հասարակական կարծիքը կալուածական խնդիրը վճռած չէ համարում և կասկածելի է, որ կարելի լինի խաղաղեցնել այդ երկիրը, քանի որ Իրլանդիայի պահանջների հիմքը իր սեփական պարլամենտի ունենալն է։ Կառավարութիւնը միայն այն աջողութիւնը ունեցաւ, որ ապացուցեց Անգլիայի և Շոտլանդիայի բոլոր բարեմիտ բնակիչներին իր պատրաստականութիւնը՝ բաւականութիւն տալ իրլանդացիների պահանջներին, որքան կարելի է։ Բայց, աւելացնում Դերբի, մենք կուրօրէն չը պէտք է վերաբերվենք կատարվածի հետեւանքներին։ Մենք կուի սկզբումն ենք և ոչ թէ վերջում։ Շատ անգամ մենք տեսել ենք օտար երկիրների մէջ, թէ ինչ բանի կարող է հասնել ազգային դրօշակի տակ սկսված շարժումը։ Եւ ահա մենք պէտք է գործ ունենանք հէնց այդպիսի շարժման հետ։ Լորդ Դերբի աւելացնում է, որ ապօրինի չէ իրլանդացիների պահանջը ինքնավարութիւն ունենալու համար, բայց հէնց որ Իրլանդիան իր սեփական պարլամենտը կունենայ, այնուհետև անկարելի է արհեստական միջոցներով սահմանափակել այդ պարլամենտի իշխանութիւնը։ Այդ պատճառով որքան էլ Անգլիան աշխատի կառավարել Իրլանդիան իրլանդական հասկացողութեան համեմատ, այնու ամենայնիւ իրլանդացիների գերակշռող կարծիքը այն կը լինի, որ Իրլանդիան կատարելապէս անկախ պէտք է լինի Անգլիայից։

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Ֆրանսիական մինիստրների խորհրդի մէջ անհամաձայնութիւն է տիրում ապագայ գործունէութեան նախագծի վերաբերութեամբ և հաւանական է, որ մինիստրական դժուարութիւններ կը պատահեն առաջ քան թէ պատգամաւորների ժողովը գումարվի։ Եթէ Գամբետտային առաջարկվի նոր մինիստրութիւն կազմել, նա մտադիր է վարել արտաքին գործերի մինիստրի պաշտօնը, իսկ եթէ հարկը պահանջէ, բաւականանալ ներքին գործերի մինիստրի պաշտօնով։ Այս դէպքում մինիստրութիւնը հետեւեալ կերպով կը կազմվի. Ֆերրի ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստր, Լէօն Սէ կամ Ժերմեն Ֆինանսների, Ֆրէյսինէ պատերազմական և Սպիւլեր արտաքին գործերի մինիստրի օգնական։ Բրիսօն պատգամաւորների ժողովի նախագահ կընտրվի։ Քաղաքական շրջանների մէջ համոզմունք է տիրում, որ Գրեվի վճռել է Գամբետտային յանձնել նոր մինիստրութեան կազմելը և որ այժմեան մինիստրութիւնը շուտով հրաժարական կը տայ։

Ցունիսից ստացված տեղեկութիւնների համեմատ ապստամբները այրեցին Ուէդ-Զարգաւ կայարանը, որ Մայրաքաղաքից 30 մղոն հեռաւորութեան վրա էր գտնվում։ Ապստամբները կոտորեցին այդ կայարանի վրա ծառայող բոլոր եւրօպացիներին, իսկ կայարանի գլխաւորին կենդանի այրեցին։ Այրվածի ոսկորները բերված են Ցունիս, որի եւրօպական թաղում մեծ վրդովմունք է տիրում։ Սպանվածներից շատերը իտալացիներ են։ Այս բոլոր անցքերը հաստատվում են պաշտօնական հեռագրով։ Ուէդ-Զարգաւ կայարանի մօտ եղած կոտորածի մասին լրագիրները հաղորդում են հետեւեալ մանրամասնութիւնները։ Կայարանի վրա յարձակվեցին 600 արաբներ։ Նրանք մի ահագին խարոյկ վառեցին, որի վրա թափեցին կայարանի մէջ եղած բոլոր իւղը։ Այնուհետև նրանք տանջում էին եւրօպացիներին և նրանց կրակն էին գցում։

Գերմանական օֆիցերները, որոնք վերադարձան Փարիզ Նանտի մէջ եղած զօրախաղերը տեսնելուց յետոյ, շնորհակալութիւն են յայտնում այն դեղեցիկ ընդունելութեան մասին, որ արին նրանց Ֆրանսիական զինուորականները, մանաւանդ զօրքերի հրամանատար Ջան։ Զօրախաղին ներկայ էին շվեդական, բելգիական, աւստրիական և ռուսաց օֆիցերներ։ Գեներալ Ջան, դիմելով գերմանական օֆիցերներին, ասաց մօտաւորապէս հետեւեալը. „Գերմանիան մի մեծ պետութիւն է, որ յայտնի է թէ պատերազմական և թէ խաղաղ գործերով։ Ես յոյս ունեմ, որ Ֆրանսիայի և Գերմանիայի ժառանգական թշնամութիւնը հետզհետէ կոչնչանայ և տեղ կը տայ աւելի լաւ յարաբերութիւններին երկու դրացի ժողովրդների մէջ։ Ես այդ ցանկանում եմ մանաւանդ այն պատճառով, որ ես ինքս Հրոռենոսի ափերի մօտ եմ ծնված։"

Փարիզի մէջ մի ժողով կայացաւ, որ հրավիրված էր անհաշտների մամուլից։ Ժողովի նպատակն էր պահանջել, որ այժմեան մինիստրութեան անդամները դատաստանի ենթարկվեն։ Զը նայելով յեղափոխական մամուլի եռանդոտ ազդարարութիւններին, ժողովը բազմամարդ չէր։ Խօսողներից մէկը ասաց, որ փոխանակ մինիստրների հետ քաղաքավարութեամբ վարվելու, պէտք

թիֆոիտ), որ առաջնոյն հետ ստէպ մահաբեր հիւանդութիւնն է պանդուխտներու համար։ Անընդհատ ջերմին յաճախութիւնը մեկնելի կը լինի դիւրաւ երբ մտածենք թէ սա ընդհանրապէս կը հարուածէ տակաւին մի երկրի օդին չընտելացած (նօն ակլիմաթէ) անձինքն, և այս պատճառաւ է որ հայաստանցիք իւրեանց պանդխտութեան առաջին կամ երկրորդ տարուան մէջ թիֆոյէ կը վարակուին։

Մինչդեռ սենեակին տարողութենէն աւելի անձինք կը կենակցին, հիւանդներն և առողջներն անխտիր, մինդեռ գարշահոտութեանց անզգայ են, օդի անբաւականութեան անուշադիր, հպմանց անզգոյշ, բնական է անշուշտ որ տարափոխութիւնն ստէպ տեղի կունենայ նոցա մէջ։ Դիտած եմք երբեմն որ մի պանդուխտի բնակարանի մէջ ծաղիկ պատահած ժամանակ, սենեակակիցներէ ուրիշներն ևս՝ նոյն ախտէ վարակեալ են։ Նոյնպէս կը լինի նաև ամեն տարափոխիկ ախտի համար։

Թէ այս հիւանդներէն քանին կաղատին աւելի հրաշիւք քան թէ յարմար խնամքներով, հաշիւն դժուար է տալ։ վասն զի մեզ չը դիմեն կամ մի և նոյն բժշկի չը դիմեն միշտ։ Առ ի չը գոյէ հարկ եղած դեղերուն և խնամքին, մեռնողներուն թիւն ի հարկէ սովորական համեմատութենէն բարձր է։ Շատ անգամ երբ առիթ կունենամք այդ եղկելիներէն միոյն մահէն մերձենալ, արդէն մահը բաղխել է իր դուռն։

* * *

Երկարօրեայ հիւանդութեանց մէջ այն որ առաւել ստէպ կը հարուածէ մեր պանդուխտներն, աներկբայաբար հիւծական ախտն է։

Հայաստանի գիւղերն, միւս երկիրներու գիւղերէն չը տարբերիր հիւծական ախտին նուազութեան մասին։ Գիւղացին առաւել յաջող հանգամանաց մէջ լինելով թէ ֆիզիքական և թէ մտաւորական կացութեան նկատմամբ, որքան աղքատ և անկանոն իսկ լինի նրա կեանքն, յաճախ չենթարկուիր այդ ուտիչ հիւանդութեան, որու մեծ քաղաքաց բնակիչներուն մի քառորդն կամ գոնէ մի հինգերորդն զոհ կը գնան։ Արդ ստուգիւ գիտեմք որ Հայաստանի գիւղերուն մէջ, որք պանդուխտներէն շատին ծննդատեղին են, հիւծական ախտը գրեթէ անծանօթ է, մինչդեռ Կ. Պոլիս և այլ մեծ կեդրոններու մէջ գտնվող պանդուխտներու մէջ ստէպ կը նշմարուի։ Սմա կարեն երաշխաւորել մեր այն արհեստակիցներն՝ որք Ազգային Հիւանդանոցի բժշկապետութեան պաշտօնն վարել են։ Այն հաստատութեան տումարներէն նաև յայտնի է որ հիւծական ախտէ այնտեղ դարմանվողներէն մեծագոյն մասն գաւառացիներն են։ Եւ երբ մտածուի թէ պանդուխտ հիւանդներէն շատերն չը դիմեն այդ հաստատութեան և կը մնան այլ և այլ տեղեր, երբ մտածուի թէ ոմանք ևս, եթէ կարող են, կը վերադառնան ի հայրենիս անդ թաղուելու համար, այն ժամանակ հիւծական ախտէ մեռնողներուն համեմատութիւնն կարելի է մակաբերել։

Հայ պանդուխտն մի գլխաւոր պատճառ ևս ունի հիւծելու, այն է հայրենիքի կարօտն, որ տակաւ առ տակաւ սպառելով նրա կենսական ոյժերն, թոքախտին մի դիւրին որս կը պատրաստէ։

* * *

Մնաց այժմ մեզ խօսիլ մի ուրիշ երկարօրեայ և ժահրաւոր ախտի վերայ որ ամենէն առաւել մեր ուշադրութիւնն գրաւած է շատ տարիներէ հետէ և որու ստացումն բժշկականութեան կարողութենէ վեր չը լինելով, հետեւանքներն ևս կարող եմք դուցէ ճուաղ զարհուրելի տեսնել։ Այդ լոկ փոխադրական ախտն՝ Ափրոդիտեան ախտն է (սիֆիլիս), յորմէ մեր պանդուխտները կարծուածէն աւելի վարակուած են, և որու անմիջական և հեռաւոր հետեւանքներն ևս քան զևս զգալի կը լինին դժբաղդաբար։

Ասացինք թէ հայ գաւառացին իւր ամենէն առոյգ հասակին մէջ կը պանդխտի մեծ քաղաքներն և կը մնայ անդ հինգ, տասն և աւելի երկար տարիներ, հեռու ընտանեկան սփոփանքներէ և շրջապատեալ այն ամեն զզուելի հրապոյրներէ՝ որք զհոգին կարատեն և զմարմինն կապականեն։ Մի միայն բժշկականութեան սահմանին մէջ մնալով, չեմք կարող անդառնալի մի դատապարտութեան վճիռ արձակել նոցա դէմ՝ որք ըստ բաւականի չունին կամաց զօրութիւն ամեն կողմ լարուած թակարդներէ խոյս տալու համար։ Իբր բարոյագէտ, ձայնակից կը լինիմք ամենուն, ժողովրդեան վարքն ու բարքն ուղղելու համար, բայց իբրև բժիշկ՝ էութիւնն հաստատելով կը գոհանամք և կանցնիմք։

* * *

Ափրոդիտեան ախտն ուրեմն պանդուխտներու կացութեան բնական բերմամբն մէջերնին վարակուելով զարհուրելի հետեւանքներ յառաջ կը բերէ այս ժամուն։ Այս ախտն իւր երկարօրեայ և տարափոխիկ կրկնակի յատկութիւններով, կը վատասեռէ նաև վարակողի կենակիցներն և սերունդն։ Այսպէս նա մուտք գտած է Հայաստանի անմեղ գիւղացի ընտանեաց մէջ, ուր ներմուծած են մեծ քաղաքներէ վերադարձող պանդուխտներն։ Մեր արհեստակիցներէն նոքա որք պաշտօն վարած են Արմենիոյ մէջ, հաստատել են մեզ թէ, մանաւանդ մի քանի գիւղօրէից մէջ, ճիշդ այն գիւղերն որոց որդիքն կը պանդխտին, Ափրոդիտեան ախտն ճարակած է յոյժ և թէ վարակեալներն անխնամ կը փտին։

Այս է ահա այն սոսկալի վտանգն որ ընդարձակիլ կը սպառնայ Հայաստանի ժողովուրդի մէջ։ Սա անուղղակի կերպով և տարբեր ձևերով նաև կը կատարէ իւր ապականարար դերն։ Եթէ սերունդն չը ժառանգէ միշտ զայն, նորա իբր հետեւութիւնք կունենայ յայնմանէ ոչ նուազ նուաղեցուցիչ ախտեր, ինչպէս են խոյլն, կարկինոսն (քանսէր), հիւծականն և ուրիշներն, որք առոյգ և քաջառողջ մի ժողովուրդ կարող են քիչ միջոցի մէջ այլասեռել։

Այս ախտին անխնամ մնալուն մէջն է իւր զօրութիւնն։ Եթէ ներկայ ժամանակիս մէջ Ափրոդիտեան ախտն կորուսել է իւր վաղեմի ազետաբեր սաստկութիւնն, եթէ միջին դարու ահռելի տեսարաններն ոչ ևս կը կրկնուին մեր օրերով Եւրօպոյ մէջ, սորա միակ պատճառն նորա ստած-